

Иван Ђорђевић

Етнографски институт САНУ, Београд
ivan.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

Фудбал у антропологији и другим хуманистичким наукама

*Све што знам у вези са моралом и
обавезама дугујем фудбалу*

Албер Ками

Писање о фудбалу из перспективе антропологије и хуманистичких наука уопште до скоро је представљало помало егзотичан истраживачки подухват, који је подразумевао веома темељно образлагање како је уопште могуће и релевантно бавити се таквом тривијалном активношћу као озбиљном истраживачком темом.* Фудбал, популарно назван „најважнијом споредном ствари на свету“, из визуре хуманистичких дисциплина углавном је посматран у складу са другим придевом који га описује, остајући на споредним колосецима потенцијалних тема и уступајући место неким „важнијим“ друштвеним феноменима (Archetti 1999, Skempler 2007, Giulianotti 2005), уз преовлађујуће мишљење да је реч о недовољно „озбиљном“ феномену да би се њиме бавила „озбиљна“ наука (Delaney and Madigan 2009, 22).

Ако, међутим, узмемо у обзир да догађаје попут Светског првенства у фудбалу директно или посредно прати неколико милијарди људи и да овакви спектакли, док трају, веома често потпуно доминирају глобалном медијском сценом, јасно је да фудбал представља веома важан феномен популарне културе, чији се утицај никако не ограничава на тренутке доколице и саму игру. Ту релевантност добро илуструју речи да је фудбал „рат минус пуцњава“ из чувеног есеја Џорџа Орвела, написаног након Другог светског рата. У временски ближем контексту, индикативне су речи Терија Иглтона, који овај спорт описује као савремени „опијум за масе“, поредећи га са чувеним Марксовим виђењем религије.

Значајније пребацивање фокуса на спорт и пратеће феномене заправо коинцидира са растом интересовања друштвених и хуманистичких наука за

* Овај текст настао је као резултат истраживања на пројекту бр. 177026: Културно наслеђе и идентитет, који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

остале области популарне културе и може се датирати отприлике у шездесете године прошлог века. Прави и озбиљнији налет истраживања спорта као посебне истраживачке области почиње осамдесетих година двадесетог века и траје до данас, када постоји велики број катедри, специјализованих часописа, струковних удружења и конференција посвећених проучавању спорта. Што се тиче истраживања фудбала у Србији, може се рећи да дуги низ година није било систематског и кохерентног приступа овој теми, односно, да је бављење њиме све до недавно спадало у домен „алтернативе или чак научне гериле“ (Kovačević and Žikić 2014a, 798). Ипак, постојао је извештајан број значајних и, може се рећи, пионирских радова, који су утрли пут и отворили простор за каснија истраживања, легитимишући тему у локалној научној заједници. У том смислу, свакако треба издвојити Чоловићеве студије „Дивља књижевност“ (Čolović 1985) и „Фудбал, хулигани и рат“ (Čolović 2000), као и Ковачевићев текст „Фудбалски ритуал“ (Kovačević 1987).

Последња деценија донела је, ипак, озбиљан помак у погледу рецепције фудбала као важне истраживачке теме, што је праћено и низом радова публикованих у релевантним научним часописима. Текстови Бојана Жикића који разматрају фудбал у контексту антропологије геста (Žikić 2004) и когнитивне антропологије (Žikić 2012), рад Марине Симић о конструкцији идентитета једног фудбалског клуба (Simić 2004), чланак Иване Гачановић који преиспитује специфичности идентитетских пракси једне навијачке групе (Gačanović 2013), као и монографија аутора овог текста „Антрополог међу навијачима“ (Đorđević 2015), представљају примере доследног антрополошког приступа фудбалу. Пораст интересовања за ову тему видљив је и у другим друштвеним и хуманистичким наукама, где се издавају студије „Хулиганизам: насиље и спорт“ (Đorić 2012), као и радови Дејана Зеца из историје фудбала (Zec 2010, Зец 2013). Као резултат све озбиљнијег усредсређивања на истраживање фудбала у антрополошком контексту, посебно је значајан зборник „Антропологија фудбала“, који су уредили Иван Ковачевић и Бојан Жикић, са изабраним радовима различитих аутора који на ефектан начин сумирају развој истраживања фудбала у хуманистичким наукама (Kovačević and Žikić 2014b).

Овај темат, под насловом „Фудбал у антропологији и другим хуманистичким наукама“ следи сличан циљ промовисања фудбала као истраживачке теме, односно као истраживачког оквира, који, како се из текстова који следе може и видети, не говори само о фудбалу, већ много више о друштву у коме смо живели или данас живимо. Основна покретачка идеја која стоји иза овог темата била је настојање да се на једном месту окупе аутори чије је истраживачко интересовање усмерено ка проучавању фудбала и културе која га прати. У том смислу, нисам желео да се уреднички ограничим на стриктно антрополошке теме, као и на специфичну српску локалну средину, већ сам тежио ка што већој интердисциплинарности радова, као и широј регионалној покривености тема. Већи број радова који третирају регионални хрватски контекст проистекао је из чињенице да истраживање фудбала у овој земљи, може се рећи, има већу традицију и дубље је

укорењено него у Србији. Са друге стране, регионални контекст и многе друштвене и културне сличности омогућавају ширу компаративну перспективу, која има изразиту релевантност и за перцепцију фудбалске културе у Србији. Промоција таквог – интердисциплинарног и регионалног – приступа важна је и у контексту успостављања што шире научне сарадње у региону, као једног од основних предуслова за будућност научних истраживања, посматрано кроз призму све умреженијег европског научног простора.

Радови објављени у овом темату посвећени су веома широком спектру тема, показујући на које све начине фудбал представља важан и релевантан део наше свакодневице. Почевши од историје фудбалског навијања у Србији и Краљевини СХС, преко утицаја медија на фудбалску културу и политичке агенсности навијача, па све до утицаја ове игре на конструисање идентитета средовечних мушкараца, фудбал као истраживачка тема показује се као веома плодно тло за проучавање и преиспитивање различитих социјалних, културних и политичких контекста, чија важност далеко превазилази саму игру.

Темат отвара рад Дејана Зеца, који се бави историјом фудбалског навијаштва на подручју Краљевине СХС / Југославије. У питању је тема која до сада код нас практично уопште није истраживана, а аутор на питак и информативан начин, презентујући доступну архивску и другу грађу, показује како се, заједно са растом популарности фудбала на простору предратне југословенске државе, развијало и навијаштво. Указујући на специфичности навијачке културе у локалном културном и политичком контексту, Зец даје не само слику тог периода, већ и оквир за разумевање каснијег навијачког понашања. У том смислу, ауторови увиди немају значај само са историјске тачке гледишта, већ су веома релевантни и за истраживаче који се баве савременим друштвом.

Следи рад Бојана Жикића, који третира један веома важан аспект фудбала као дела живе праксе, односно свакодневице. Аутор посматра овај спорт из перспективе учесника који се њиме баве рекреативно, фокусирајући се на специфичну друштвену групу мушкараца средњих година. Темелном анализом, заснованом на дубинским интервјуима са непосредним учесницима ове културне праксе, познате као „мали фудбал“, Жикић отвара нека веома важна питања о функционисању свакодневног живота људи, пре свега се усмеравајући на концепт маскулинитета и питање његове конструкције учешћем у ритуалу званом „рекреативни фудбал“. Аутор аргументовано указује да ова пракса, која наизглед делује као типичан механизам за репродукцију хегемоничног маскулинитета, заправо у себи крије много више нијанси, и да се никако не може свести само на још један од елемената који оснажују културу патријархата.

Рад Тибора Комара такође покреће питање улоге фудбала у конструкцији идентитета, али, у овом случају, реч је о специфичном односу младих фудбалера који припадају хрватској дијаспори, према репрезентацији

ове државе. Аутор анализу заснива на грађи прикупљеној путем интервјуа са младим људима хрватског порекла који живе углавном у земљама западне Европе, али се одлучују да играју за државу из које потичу, односно, како то аутор прикладно назива, за „замишљену домовину“ Хрватску. Овај рад отвара веома комплексно и занимљиво питање идентитета припадника дијаспоре, осветљавајући важну улогу спорта у његовог конструкцији и репродукцији.

Следећи рад у темату, аутора Озрена Битија, усмерен је на истраживање комплексне повезаности специфичних културних индустрија – спорта, алкохола и реклама. Аутор приступ овој теми заснива превасходно на анализи дискурса телевизијских реклама у вези са фудбалом и пивом, указујући на практично метонимијску везу која се временом формирала између ова два „производа“. Фокусирајући се превасходно на корпус маркетиншких кампања које су велике пиваре у Хрватској покретале током трајања великих фудбалских такмичења, Бити аргументовано указује на стратегије примењене у њима, које превасходно реферирају на конструкцију маскулинности али и националног идентитета.

Два рада која закључују овај темат ближе су повезана са навијачком културом, односно са комплексним односом навијача, фудбалских клубова и политике. Чланак Горана Павела Шантека и Динка Вукушића фокусиран је на истраживање специфичне ситуације навијача фудбалског клуба Динамо из Загреба, који су, незадовољни ситуацијом у свом клубу, одлучили да формирају алтернативни фудбал клуб. Овај чланак указује на један веома важан сегмент савременог фудбала, који није специфичан само за Хрватску, одакле потиче анализирана грађа. Реч је о својеврсној „индустријализацији“ и „приватизацији“ фудбалских клубова, који се, у трци за профитом, све више удаљавају од локалне заједнице и контекста у коме су се формирали и развијали. Аутори стога с правом указују да оснивање „навијачке варијанте“ вољеног клуба, засноване на демократским принципима одлучивања, представља не само отпор према управљачким структурама клуба, већ и ширу борбу за демократизацију друштвеног и политичког поља.

Последњи рад у темату аутора Ендруа Хоџиса на том трагу још шире отвара питање комплексности политичког идентитета припадника различитих навијачких група, анализирајући, „навијачке космологије“, како то аутор назива. Хоџис анализира специфичну навијачку солидарност између две политички веома различите групације навијача, пропитујући да ли је таква врста везе уопште могућа и на који начин се сами навијачи постављају према различитим ситуацијама у којима долази до сукоба између њиховог „навијачког“ и „политичког“ идентитета. Аутор такође отвара веома важно питање самог писања етнографских и социолошких студија о овој теми, указујући да приступ и резултат у великој мери зависе од активистичких позиција самих истраживача. Овај рад даје изванредан увид у разумевање навијачке космологије, показујући како активисти-навијачи позиционирају друге, стварајући смисао и ред у интерпретацији сопствених активности и искустава.

Радови прикупљени у овом темату пружају једну веома широку перспективу која показује на које начине фудбалска култура пружа могућности за истраживање не само ње саме, већ и колико она може имати утицаја на шире друштвене, културне и политичке контексте. Од истраживања навијачких поткултура, преко повезаности модерног фудбала са различитим индустријама попут рекламних, па све до локалних и глобалних борби за демократизацију фудбала, а преко таквог модела, и друштва уопште, може се рећи да сви чланци у овом темату омогућавају дубоке увиде у део свакодневице који често превиђамо, а који, заправо, има велики утицај на шири друштвени систем.

Литература

- Archetti, Eduardo P. 1999. *Masculinities : football, polo, and the tango in Argentina, Global issues*. Oxford, UK ; New York: Berg.
- Čolović, Ivan. 1985. *Divlja književnost*. Beograd: Nolit.
- Čolović, Ivan. 2000. *Politika simbola*. Beograd: XX vek.
- Delaney, Tim, and Tim Madigan. 2009. *The sociology of sports : an introduction*. Jefferson, N.C.: McFarland & Co.
- Đorđević, Ivan. 2015. *Antropolog među navijačima*. Beograd: XX vek.
- Đorić, Marija. 2012. *Huliganizam : nasilje i sport*. Beograd: Udruženje Nauka i društvo Srbije.
- Gaćanović, Ivana. 2013. "O decentriranju navijačkih identiteta: ima li romantike u navijanju?" In *Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu*, edited by Danijel Sinani, 173-196. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Giulianotti, Richard. 2005. *Sport : a critical sociology*. Oxford ;: Malden Polity.
- Kovačević, Ivan. 1987. "Fudbalski ritual." *Gledišta* no. 5-6:71-82.
- Kovačević, Ivan, and Bojan Žikić. 2014a. "Antropologija fudbala." *Etnoantropološki problemi* no. 9 (3):783-803.
- Kovačević, Ivan, and Bojan Žikić. 2014b. *Antropologija fudbala*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Simić, Marina. 2004. "Konstrukcija identiteta jednog fudbalskog kluba, na primeru FK Obilića." *Glasnik Etnografskog instituta SANU* no. 52:67-80.
- Skemler, Grejem. 2007. *Sport i društvo. Istorija, moć, kultura*. Beograd: Clio.
- Zec, Dejan. 2010. "The Origin of Soccer in Serbia." *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies* no. 24 (1-2):137-59.

Žikić, Bojan. 2004. "Gest u egzoteričnom kontekstu." *Glasnik Etnografskog instituta SANU* no. 52:17-28.

Žikić, Bojan. 2012. *Misao, kultura, identitet*. Beograd: Srpski genealoški centar.

Zec, Dejan. 2013. "Sport kao nova tema u srpskoj istoriografiji." U: *Humanizacija univerziteta: tematski zbornik*, ur. Bojana Dimi-trijević, 488-498. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.